

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”
(для бакалаврів)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дисципліна “Історія зарубіжних політичних вчень” вивчає історію виникнення, розвитку і боротьби політичних поглядів різних класів, соціальних груп і партій на суспільно-політичні інститути, а також вчень про їх виникнення, сутність, форми, соціальне призначення, способи їх використання, укріплення або перебудову.

У системі політичної освіти історія зарубіжних політичних вчень є однією з дійових суспільних наук, що має чітко виражений ідеологічний характер та ідейно-виховне значення. У ній особливо чітко проявляється класовий характер поглядів політичних мислителів на суспільно-політичні інститути. Ці погляди, ідеї, вчення незалежно від часу їх виникнення використовуються у відповідній інтерпретації в сучасній ідеологічній боротьбі представниками різних соціальних угруповань і політичних партій, які часто у своїх аргументах намагаються спиратися на авторитет видатних політичних мислителів минулого.

З огляду на викладене навіть політичні ідеї і вчення, що сягають своїм корінням у сиву давнину, стають ареною гострої боротьби і в тій чи іншій формі беруть участь у сучасних ідеологічних і політичних баталіях. І тому студенти-політологи мають бути добре озброєні знаннями зарубіжних політичних ідей і теорій минулого й сучасності.

Історія зарубіжних політичних вчень належить до теоретико-історичних дисциплін фундаментального характеру. Курс тісно пов'язаний з предметами історичного циклу, теорією держави і права, філософією права, а також іншими галузями суспільних наук.

Мета дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень” — на конкретному історичному матеріалі показати закономірності боротьби у сфері політичної ідеології, розкрити складність і суперечності історичного процесу розвитку знань про суспільство, державу і право, а також поступового пізнання людською думкою сутності суспільно-політичних інститутів, дати критичний аналіз реакційних доктрин і теорій, показати їх якісну відмінність від прогресивних надбань людства.

Історія зарубіжних політичних вчень як навчальний предмет складний за змістом і значний за обсягом, розрахований на студентів старших курсів, які вже мають певну базу юридичних знань.

Підготовлено кандидатом юридичних наук, професором *В. П. Марчуком*

Затверджено на засіданні кафедри політології (протокол № 5 від 22.01.03)

Перезверджено на засіданні кафедри філософії та політології (протокол № 1 від 08.09.05)

Перезатверджено на засіданні кафедри політології (протокол № 6 від 23.03.10)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Марчук В. П. Навчальна програма дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень” (для бакалаврів) — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2013. — 34 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень”, питання для самоконтролю, теми контрольних робіт, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2013

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	Предмет і метод історії зарубіжних політичних вчень Змістовий модуль I. Політичні вчення у Стародавньому світі
2	Політичні вчення у країнах Стародавнього Сходу
3	Політичні вчення у Стародавній Греції
4	Політичні вчення у Стародавньому Римі
	Змістовий модуль II. Політичні вчення в середні віки та епоху Відродження
5	Політичні вчення у Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму
6	Політичні вчення у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії та Закавказзя в період виникнення і розвитку феодалізму
7	Політичні вчення в Росії в період виникнення і розвитку феодалізму та утворення централізованої держави
8	Політичні вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму
	Змістовий модуль III. Політичні вчення XVII – першої половини XIX ст.
9	Політичні вчення в Голландії та Англії в період раних буржуазних революцій
10	Політичні вчення Європейського Просвітництва (кінець XVII – XVIII ст.)
11	Політичні вчення в США в період боротьби за незалежність
12	Політичні вчення в Німеччині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
13	Політичні вчення в Росії в XVII–XIX ст.
14	Політичні вчення в Західній Європі у першій половині XIX ст.
	Змістовий модуль IV. Політичні вчення другої половини XIX – XX ст.
15	Політичні вчення в Західній Європі у другій половині XIX ст.
16	Політико-правові вчення революційних демократів Росії, революційних народників та анархістів
17	Політичні вчення марксизму-ленінізму
18	Політичні вчення у країнах Європи і США в XX ст.
19	Політичні ідеї і вимоги національно-визвольного руху в XX ст.
	Висновки
Разом годин: 216	

ЗМІСТ
дисципліни
“ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”

Тема 1. Предмет і метод історії зарубіжних політичних вчень

1. Предмет історії зарубіжних політичних вчень. Її місце в системі суспільно-політичних наук. Взаємозв'язок історії зарубіжних політичних вчень з іншими галузями гуманітарних дисциплін і сучасними теоріями політики, права, держави і законодавства. Соціально-економічна зумовленість виникнення, зміни, розвитку зарубіжних політичних вчень. Поняття політики. Співвідношення загальнолюдського і класового в історії політичної думки.

Причини і наслідки плюралізму вчень, напрямів, шкіл у політико-правовій ідеології. Визначення предмета.

2. Методи історії зарубіжних політичних вчень. Система методів (наявність значного арсеналу загальнофілософських і спеціально-наукових методів, наприклад формально-логічного, діалектичного, порівняльного, догматичного, системного та ін.). Проблема вибору найоптимальнішого і найефективнішого методу у процесі пізнання змісту і значення зарубіжних політичних доктрин. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в історії зарубіжних політичних вчень.

Періодизація і структура курсу. Наука історії політичних вчень у сучасних ідеологічних дискусіях та її значення. Література з курсу.

Література [1–16]

Змістовий модуль I. Політичні вчення у Стародавньому світі

Тема 2. Політичні вчення у країнах Стародавнього Сходу

1. Загальна характеристика релігійно-міфологічних уявлень про політику, державу і право у країнах Стародавнього Сходу в II–I тис. до н. е.

2. Політична думка у Стародавній Індії. Політико-правові ідеї брахманізму і буддизму. Політична і правова теорія у трактаті Каутільї “Архашастра” та “Законах Ману”.

3. Політична думка у Стародавньому Китаї. Вчення Конфуція про суспільство, державу і право. Принципи гуманності та ритуалу.

Соціально-політичні ідеї Мо-Цзи. Вчення даосизму (Лао-Цзи). Теорія політики і права легістів.

Література [1–16]

Тема 3. Політичні вчення у Стародавній Греції

1. Загальна характеристика суспільно-політичної ідеології у Стародавній Греції. Основні напрями ідеологічної боротьби і проблеми, що були в центрі уваги цієї боротьби.

2. Політичні вчення раннього періоду (IX—VI ст. до н. е.). Творчість Гомера, Гесіода, Солона, Піфагора та Геракліта.

3. Період розквіту давньогрецької політичної думки (V—IV ст. до н. е.). Демокрит про державу і право.

4. Політичні ідеї софістів. Праворозуміння софістів старших (Протагор, Горгій, Гіппій, Антіфон) і молодших (Тразімах, Каллікл, Лікофрон, Алкідам).

5. Політичні ідеї Сократа. Сократ про право і законність.

6. Вчення Платона про суспільство, державу і право, його філософська основа. Проекти ідеальної держави у діалогах “Держава” і “Законо”. Класифікація форм державного правління і причини їх заміни. Ставлення Платона до приватної власності.

7. Вчення Аристотеля про суспільство, політику, державу і право. Філософська основа його вчення. Обґрунтування Аристотелем рабства і суспільної нерівності. Ставлення до власності. Вчення про виникнення держави. Критерії та класифікація за Аристотелем форм держави. Причини державних переворотів і засоби їх подолання. Вчення про два види справедливості, про право природне і позитивне. Вплив Аристотеля на подальший розвиток політичної та правової ідеології.

8. Вчення Епікура про свободу, державу і право. Політична ідеологія стоїцизму (Зенон, Хризіпп). Вчення Полібія про класифікацію форм держави та їх кругообіг.

Література [1–16]

Тема 4. Політичні вчення у Стародавньому Римі

1. Загальна характеристика основних напрямів політичної думки у Стародавньому Римі.

2. Вчення Цицерона про суспільство, державу і право. Вплив на нього ідей давньогрецьких мислителів.

3. Політичні ідеї римських стоїків (Сенека, Епіктет, Марк Аврелій). Їх ставлення до свободи і рабства.

4. Політико-правові ідеї римських юристів (Гай, Папініан, Павло, Ульпіан, Модестін). Римські юристи про природу і систему права, про право і справедливість, про право публічне і приватне.

5. Політичні ідеї раннього християнства. Еволюція християнства від опозиційної релігії до державної, зміна його політико-правової сутності. Політико-правове вчення Аврелія Августина. Єресі. Боротьба з єресьми римсько-католицької церкви.

Література [1–16]

Змістовий модуль II. Політичні вчення в середні віки та епоху Відродження

Тема 5. Політичні вчення в Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму

1. Загальна характеристика політико-правової думки західно-європейського середньовічного суспільства. Основні напрями політичної боротьби.

2. Політико-правова теорія Фоми Аквінського, його вчення про походження, сутність держави та елементи державної влади. Обґрунтування права народу на революцію. Фома Аквінський про закон і його види. Захист католицизму. Послідовники Фоми Аквінського — неотомісти.

3. Політичні ідеї західноєвропейських середньовічних єретичних рухів і селянських війн.

4. Вираження інтересів середньовічного бюргерства в політико-правовому вченні Марсилія Падуанського. Влада духовна і світська, законодавча і виконавча. Народ як джерело державної влади.

Література [1–16]

Тема 6. Політичні вчення у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії та Закавказзя у період виникнення і розвитку феодалізму

1. Загальна характеристика політичних вчень у країнах Арабського Сходу, Середньої Азії та Закавказзя.

2. Політико-правова ідеологія ісламу. Ідеї основних напрямів і сект ісламу. Суніти, шіїти, хариджити та ісмаїліти.

3. Ідеологія селянства — маздакізм. Політико-правові погляди Аль-Фарабі.

4. Політико-правові погляди Нізамі. Утопічний проект ідеальної держави. Ідеї природного права у Мхітара Гоша.

Література [1–16]

Тема 7. Політичні вчення в Росії в період виникнення і розвитку феодалізму та утворення централізованої держави

1. Ідеї незалежності держави і єдності слов'янських народів у літописах і пам'ятках Київської Русі.
2. Основні напрями політичної думки в період створення Російської централізованої держави.
3. Політична концепція Філофея “Москва — третій Рим”. Політичні та правові ідеї “нестяжателів” і “іосифлян”. Обґрунтування необмеженого самодержавства І. С. Пересветовим.
4. Політичні погляди А. М. Курбського.

Література [1–16]

Тема 8. Політичні вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму

1. Загальна характеристика політичної ідеології епохи Відродження. Формування буржуазної політико-правової ідеології.
2. Вчення Н. Макіавеллі про політику як науку. Макіавеллі про походження, сутність і форми держави, про завдання і засоби політики. Політичний ідеал Макіавеллі. “Макіавеллізм”.
3. Політичні та правові ідеї Реформації: основні напрями. Політико-правові ідеї Мартіна Лютера, Томаса Мюнцера, Жана Кальвіна.
4. Політико-правові ідеї єзуїтів і тираноборців. Ла Боєсі.
5. Вчення Жана Бодена про державу і право. Боден про суверенітет державної влади і форми держави.
6. Політична ідеологія утопічного соціалізму. Ідеальний суспільний і державний лад в “Утопії” Томаса Мора і “Місті Сонця” Томазо Кампанелли. Загальне й особливе в їх державно-правових поглядах

Література [1–16]

Змістовий модуль III. Політичні вчення XVII — першої половини XIX ст.

Тема 9. Політичні вчення в Голландії та Англії в період ранніх буржуазних революцій

1. Загальна характеристика політичної ідеології. Характеристика теорії природного права.
2. Політичні вчення в Голландії в XVII ст. Політико-правове вчення Гюго Гроція. Теорія природного права. Гроцій про походження дер-

жави, про суверенітет державної влади та її носіїв. Принципи міжнародних відносин.

Вчення Бенедикта Спінози про релігію, суспільство, державу і право. Особливості вчення Спінози про невідчужувані права громадян у межах дії державної влади. Ставлення до форм держави.

3. Основні напрями політичної та правової думки в період англійської революції XVII ст.

Політико-правове вчення Т. Гоббса. Особливості трактування природного стану і договірною походження держави. “Левіафан”. Погляди на сутність, завдання і форми держави, на державний суверенітет. Т. Гоббс про співвідношення особи і держави. Політичний ідеал Т. Гоббса.

Політико-правова ідеологія індепендентів (незалежних). Джон Мільтон, Джеймс Гаррінгтон і Ольджерон Сідней. Їх погляди на організацію державної влади. Захист буржуазно-демократичних прав і свобод.

Політико-правова ідеологія левеллерів (урівнювачів). Джон Лільберн про природні права людини і народний суверенітет. Погляди на організацію державної влади. Ідея розподілу владних повноважень між органами держави.

Політичні та правові ідеї дігерів (копачів). Джерард Уінстенлі про шлях перетворення політико-правового ладу.

4. Обґрунтування класового компромісу в Англії в політико-правовому вченні Джона Локка. Локк про невіддільні права людини і межі дії державної влади. Ідея розподілу влад.

Література [1–16]

Тема 10. Політичні вчення Європейського Просвітництва (кінець XVII — XVIII ст.)

1. Загальна характеристика політичної ідеології епохи Просвітництва, її еволюція.

2. Вчення про природне право в Німеччині (Самуїл Пуфендорф, Христіан Томазій, Христіан Вольф).

3. Політичні вчення в Італії у XVIII ст. (Джамбаттіста Віко, Чезаре Беккарія).

4. Основні напрями політичної та правової ідеології у Франції. Політико-правові погляди Вольтера. Вчення Шарля Луї Монтеск'є про державу і право. Монтеск'є про чинники, що визначають харак-

тер законодавства. Значення політичного чинника — форми правління. Поняття політичної свободи. Теорія розподілу влад Монтеск'є.

Політичні ідеї французьких матеріалістів (Дені Дідро, Поль Анрі Гольбах, Клод Адріан Гельвецій).

Політичне і правове вчення Ж.-Ж. Руссо. Руссо про причини виникнення і розвитку суспільної нерівності. Теорія договірного походження держави. Обґрунтування ідеї народного суверенітету. Руссо про право. Поняття “загальної волі” і “волі всіх”. Соціально-політичний ідеал Ж.-Ж. Руссо.

Політичні ідеї утопічного соціалізму (Жан Мельє, Мореллі, Габріель Боно де Маблі, Грахх Бабеф).

Основні напрями політичної думки в період Великої французької революції.

Політичні та правові ідеї конституціоналістів (Оноре де Мірабо, Емманюель Сієєс), жирондистів (Жан Бріссо, Жан Антуан Кондорсе). Політико-правова ідеологія яacobинців. Максиміліан Робесп'єр. Жан Поль Марат. Робесп'єр про революційний і конституційний уряд. Обґрунтування революційної диктатури і революційної законності.

Політико-правові ідеї в Деклараціях прав людини і громадянина 1789 і 1793 рр.

Література [1–16]

Тема 11. Політичні вчення в США в період боротьби за незалежність

1. Загальна характеристика основних напрямів політичної думки.
2. Політичні та правові погляди “федералістів” (Олександр Гамільтон, Джон Адаме, Джеймс Медісон). Ідеї конституціоналізму і федералізму. Ідеї розподілу влад.

3. Політико-правові погляди Томаса Джефферсона та їх втілення в Декларації незалежності і Біллі про права. Ставлення Джефферсона до рабства. Обґрунтування правомірності народної революції.

4. Політичні ідеї радикальних демократів. Томас Пейн. Особливості його теорії природного права. Ставлення до рабства, до революції.

Література [1–16]

Тема 12. Політичні вчення в Німеччині наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

1. Загальна характеристика основних напрямів політичної ідеології цього періоду.

2. Історична школа права. Г. Гуго, Ф. К. Савіньї, Г. Пухта та їхні погляди на виникнення, розвиток і сутність права.

3. Вчення Іммануїла Канта про державу і право. Зв'язок політичного і правового вчення з етикою. Категоричні імперативи І. Канта. Поняття права і держави. Особливості поглядів Канта на розподіл влад і на класифікацію форм держави. Його суспільно-політичний ідеал і проект вічного миру.

4. Політико-правова теорія І. Г. Фіхте. Проект держави у праці “Замкнута торгова держава”. Ідея відсутності уряду в майбутньому удосконаленому суспільстві.

5. Вчення Г. Гегеля про державу і право. “Філософія права”.

Предмет і метод гегелівської філософії права. Розумні основи держави і права, їх дійсність. Поняття права і держави. Співвідношення громадянського суспільства і держави. Концепція розподілу і органічної єдності властей. Конституційна монархія. Гегель про міжнародне право, війну і мир, про природний стан у сфері міжнародних відносин.

Література [1–16]

Тема 13. Політичні вчення в Росії в XVII—XIX ст.

1. Основні напрями політичної думки та їх розвиток.

2. Обґрунтування “просвіщенного” абсолютизму у працях Ю. Крижанича, Ф. Прокоповича, В. М. Татищева та І. Т. Посошкова.

3. Політико-правова програма дворянства. Особливості ідеологічного обґрунтування самодержавства і кріпосного ладу в “Наказі” Катерини II. Модель обмеженої монархії М. М. Щербатова.

4. Вчення С. Ю. Десницького про державу і право. Десницький про природне право, походження, розвиток держави і права, організацію державної влади.

5. Дворянський лібералізм першої половини XIX ст. Проекти державних перебудов М. М. Сперанського.

6. Формування і розвиток ранньої революційної політико-правової ідеології в Росії. Політичні та правові ідеї О. М. Радищева.

7. Політичні ідеї декабристів. Проект перебудови державного і суспільного ладу в Росії в “Руській Правді” П. І. Пестеля. П. Пестель про унітарний устрій держави і республіканську форму правління.

Конституційні проекти М. М. Муравйова. Ідея федеративної конституційної монархії.

Ідеї загальнослов'янської федерації членів спілки “Об'єднані слов'яни”.

8. Політико-правові ідеї слов'янофілів (О. С. Хом'яков, І. В. Кіреєвський) і західників (К. Д. Кавелін, Б. М. Чичерін).

Література [1–16]

Тема 14. Політичні вчення в Західній Європі у першій половині XIX ст.

1. Загальна характеристика основних напрямів політико-правової ідеології.

2. Основні риси політико-правової ідеології лібералізму першої половини XIX ст.

Політико-правові погляди Б. Костана (Франція). Держава і свобода особи. Незалежність приватного життя від політичної влади. Розподіл і рівновага в системі влад. Особливе місце королівської влади.

Політичні ідеї І. Бентама (Англія). Утилітаризм І. Бентама. Критика теорії природного права і договірної походження держави. Бентам про форми держави і представницьку демократію.

Політико-правове вчення ідеолога лібералізму Л. Штейна (Німеччина). Співвідношення держави і суспільства. Цілеспрямована еволюція держави як запобіжний засіб революційного розкладу суспільства. “Надкласова” конституційна монархія в системі розподілу властей.

3. Політичні і правові погляди представників утопічного соціалізму.

Політико-правове вчення Сен-Сімона. Його концепція стадій розвитку суспільства та еволюції держави. Проект і принципи промислової системи суспільства.

4. Політико-правове вчення Огюста Конта. Методологічні основи позитивізму. Три історичних типи світогляду і еволюція держави і права. Ідея суспільної солідарності як засобу запобігання революціям. О. Конт про суб'єктивне право як обов'язок і соціальну функцію.

Погляди Ш. Фур'є на державу і право.

Критика капіталістичного ладу, буржуазної держави і права. Концепція Ш. Фур'є про соціально-політичний розвиток суспільства. Фаланга як форма організації нового суспільства.

Погляди Р. Оуена на державу і право. Р. Оуен про виховання громадян і вдосконалення законодавства як засобів цивілізованої перебудови суспільства. Утопічний план політико-правової перебудови планети.

5. Юридичний позитивізм. Дж. Остін (Англія), К. Бергбом і П. Лабанд (Німеччина), А. Есман (Франція). Критика теорії природного права. Заперечення пізнання сутності держави і права.

“Юриспруденція понять”. Реальне право як сукупність норм, як закон. Співвідношення держави і права. Ідея правової держави.

Література [1–16]

Змістовий модуль IV. Політичні вчення другої половини XIX – XX ст.

Тема 15. Політичні вчення в Західній Європі у другій половині XIX ст.

1. Загальна характеристика політичної ідеології другої половини XIX ст.

2. Соціологічний позитивізм. Р. Ієрінг (Німеччина), Г. Спенсер (Англія), Л. Гумплович (Австрія).

Вчення Р. Ієрінга про державу і право. “Юриспруденція інтересів”. Право як юридично захищений інтерес. Ідея Р. Ієрінга про боротьбу за право соціальних сил і про право як нестійкий компроміс у боротьбі інтересів. Взаємозумовленість держави і права.

Політичне і правове вчення Г. Спенсера. Органічна теорія держави. Диференціація і спеціалізація функцій і органів держави в процесі її еволюції. Типи держави: примітивний (військовий) і вищий (індустріальний).

Політичне і правове вчення Л. Гумпловича. Походження держави і права. Теорія насильства. Еволюція форм державної влади і особливості “сучасної культурної держави”.

3. Дуалістична теорія держави Г. Еллінека. Соціологічний і юридичний методи пізнання держави. Концепція самообмеження, зв'язку держави із законодавством і міжнародним правом.

4. Націоналізм, расизм і геополітика в політичних і правових вченнях А. Гобіно, Х. Чемберлена, Л. Вольтмана, Ф. Ратцеля.

5. Вчення Ф. Ніцше про державу і право. Концепція волі до влади. Держава як засіб культурної та соціальної еволюції. Держава і особа. Держава та історична перспектива. Елітарна концепція права. Аристократична інтерпретація природного права як права на нерівність і привілеї. Погляди Ніцше на війну і мир, на революцію як загрозу культурі.

6. Неокантіанська політико-правова філософія Р. Штаммлера.

Право як логічна першооснова господарства. Теорія “відродженого” природного права.

7. Ідеї “органічної” солідарності класів і соціальних груп у працях Еміля Дюркгейма і Леона Буржуа.

Література [1–16]

Тема 16. Політико-правові вчення революційних демократів Росії, революційних народників та анархістів

1. Загальна характеристика політичної ідеології революційного демократизму.

2. Політико-правове вчення О. І. Герцена. Критика кріпацтва і царського самодержавства. Критика буржуазного ладу в західноєвропейських країнах. Ідея переходу до соціалізму через селянську общину.

3. Революційно-демократичні погляди В. Г. Белінського.

4. Погляди М. Г. Чернишевського на державу і право. Чернишевський про походження і сутність держави і права. Боротьба із самодержавством. Критика буржуазної держави і права. Обґрунтування селянської революції. Погляди Чернишевського на роль держави і права при соціалізмі. Національні питання і проблема міжнародного права.

5. Політичні вчення революційних народників 60–70 років XIX ст. (П. М. Ткачов, П. Л. Лавров).

6. Політичні ідеї анархізму в Росії наприкінці XIX — на початку XX ст. (М. О. Бакунін, П. О. Кропоткін, Л. М. Толстой).

М. О. Бакунін про походження, сутність і форми держави. Критика феодальних і капіталістичних держав і заперечення держави. Полеміка з марксистами. Ідея Сполучених Штатів Європи і всесвітньої федерації. Суперечності в політичній теорії М. Бакуніна. Заперечення будь-яких авторитетів та ідея “невидимої” диктатури таємної ре-

волюційної організації. Анархістське тлумачення теорії природного права. Питання спадкового права.

Анархістська теорія П. Кропоткіна. Цикли розвитку цивілізацій і держави. Роль права в походженні держави. Біосоціологічна концепція суспільства і держави. Ідеї федералізму. П. Кропоткін про співвідношення права, моралі та законодавства. Космічні, антропологічні та соціальні причини злочинності. Критика інституту смертної кари і системи кримінального покарання.

Християнський анархізм “непротивлення” Л. М. Толстого.

Література [1–16]

Тема 17. Політичні вчення марксизму-ленінізму

1. Історичні умови виникнення і розвитку марксистського вчення про державу і право в Західній Європі у другій половині XIX ст. Формування політичного світогляду К. Маркса і Ф. Енгельса.

2. К. Маркс і Ф. Енгельс про історичний розвиток класового суспільства і держави. Питання держави і права у працях “Німецька ідеологія” і “Маніфест Комуністичної партії”. Марксизм про історичну роль соціалістичної держави і права та про умови їх відмирання. Полеміка марксистів з анархістами (М. Штірнер, П. Ж. Прудон, М. О. Бакунін).

Ф. Енгельс про форми походження держави та її основні ознаки. Питання про вплив державної та правової надбудови на економічний базис.

3. Поширення ідей марксизму в робітничому русі в Західній Європі та Росії наприкінці XIX — на початку XX ст. та їх різнобічне тлумачення (К. Каутський, Е. Бернштейн, А. Бебель, П. Лафарг, Г. В. Плеханов).

4. Виникнення ленінізму. Вчення В. І. Леніна про історичний розвиток держави. Розвиток марксистської теорії соціалістичної революції та диктатури пролетаріату під час першої російської революції 1905–1907 рр. Ідея революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства.

Питання про співвідношення понять диктатури і демократії. Погляди на федерацію і майбутню долю держави. Критика проекту “автономізації”. В. І. Ленін про принципи соціалістичної законності.

5. Еволюція політико-правової теорії марксизму в СРСР після В. І. Леніна: М. І. Бухарін, Л. Д Троцький, Й. В. Сталін.

Ідеологічне маскування тоталітаризму й особистої влади. Концепція права як закону (А. Я. Вишинський).

Література [1–16]

Тема 18. Політичні вчення у країнах Європи і США у ХХ ст.

1. Загальна характеристика основних напрямів політичної думки ХХ ст.

2. Політична теорія солідаризму Леона Дюгі. Соціальна солідарність та історичний розвиток заперечення класових антагонізмів. Теорія соціальних функцій. Норма соціальної солідарності як основа права. Суб'єктивне право як обов'язок. Ідеї Л. Дюгі про синдикатський федералізм, децентралізацію політичної влади, про політичний і правовий плюралізм.

3. Нормативістська теорія права Ганса Кельзена. “Чиста” теорія права, її деідеологізація і незалежність від матеріальних чинників розвитку суспільства. Юриспруденція як наука про сферу належного. Ієрархія норм права за Кельзенем: основна норма, конституційні норми, загальні й індивідуальні норми. Поняття права. Держава як персоніфікація норм права. Форми державного правління. Поняття державного суверенітету і примат міжнародного права.

4. Соціологічний напрям у юриспруденції.

Школа “вільного права” Євгена Ерліха. Право як “живий порядок” відносин і “внутрішній порядок” людських союзів. Концепція вільного пошуку і застосування “живою права” судом.

Гарвардська школа права Роско Паунда. Право як основний засіб соціального контролю для узгодження і компромісу інтересів. Три аспекти права: система відносин, сукупність приписів, судовий і адміністративний процес.

“Реалістична” теорія права в США (К. Левеллін, Д. Френк). Протиставлення “права в законі” (“паперового”) “реальному праву”. Право як результат рішень судової та адміністративної практики. Заперечення нормативного характеру права. Роль інтуїції та почуттів в обґрунтуванні судових рішень і судової правотворчості.

5. Психологічна теорія права Леона Петражицького, В. Луншted, А. Росс, К. Олівекрона та ін.

Право як продукт правосвідомості та психіки. Правові поняття як “суб'єктивні переконання”. Заперечення нормативного характеру права.

6. Теорії природного права, їх основні різновиди. Історія виникнення і розвитку теорії природного права.

Неотомістська (теологічна) теорія природного права (А. Ауер, Ж. Марітен, Ж. Дабен, Лебаф і Хейс). Бог — першоджерело державної влади і права. Природне право як “таємні глибини серця”, що пізнаються не розумом, а тільки за посередництва істин християнського віровчення.

Теорія “відродженого” природного права (у Франції — Жені і Сомбл, у Німеччині — неокантіанці Штаммлер, Коген, Ласк, в Італії — дель Веккіо, у Росії — Є. М. Трубецької, В. М. Гессен, Б. О. Кістяківський; сучасні автори — Лон Фуллер, Артур Кауфман, Дж. Роулс та ін.).

Право як оцінка дійсності з позиції уявлень про справедливість. Природне право як абсолютний критерій справедливості, що базується на “природі речей” і вимогах вищого розуму людини.

7. Політико-правова ідеологія фашизму (Ж. А. Гобіно, К. Шмітт, А. Розенберг, С. Чемберлен, О. Шпенглер). Теорія історичного процесу як боротьби націй і рас за існування і самозбереження. “Національний соціалізм” і державний контроль за працею і капіталом. Кредо нацистів: “Ти — ніщо, твій народ — все!”. Право — воля фюрера як виразника волі народу. Правотворчий чинник — “дух нації”. Ідея “правової держави” націонал-соціалістів. Заперечення принципів рівності та демократії. Тоталітарна модель політичної системи.

Політико-правова ідеологія неофашизму. Модернізація і “гуманізація” фашистських ідей.

8. Політичні теорії держави. Теорія конвергенції (З. Бжезинський, Р. Арон, Дж. Гелбрейт, П. Сорокін та ін.). Теорія “плюралістичної демократії” (Р. Дарендорф, М. Дюверже, Г. Ласкі та ін.). Теорія еліти італійських політологів В. Парето і Г. Москі.

Технократичні концепції. “Революція менеджерів” Дж. Бернхема. Концепція влади і бюрократії (М. Вебер, Р. Міхельс, А. Бенглі та ін.).

9. Політичні ідеї соціал-демократичного руху. Соціалістичний Інтернаціонал (1951 р.). Ідея “демократичного”, “гуманного” соціалізму, “народного капіталізму” (Г. Ласкі, Дж. Стречі, К. Реннер, Б. Піттерман та ін.).

10. Політичні ідеї лівого революціонізму. Франкфуртська школа. Політичні ідеї “нових лівих” 1960–1970 рр. (Г. Маркузе, Ж. П. Сартр, Р. Мілс та ін.).

Література [1–16]

Тема 19. Політичні ідеї і вимоги національно-визвольного руху в ХХ ст.

1. Загальна характеристика політичної ідеології національно-визвольного руху.

2. Політичні ідеї національно-визвольного руху в Китаї. Три великих принципи Сунь Ятсена. Принципи нації, народовладдя і народного благоденства.

3. Політичні ідеї національно-визвольного руху в Індії. Політико-правове вчення Махатма Ганді. Вимоги національної незалежності. Методи політичної боротьби у вигляді ідеологічного протесту “неспівробітництва” і “громадянської непокори”.

4. Політичні ідеї національно-визвольного руху в Азії, Африці та Латинській Америці.

Ідеї панарабізму і “арабського соціалізму” в теорії М. Каддафі. Ідеї панісламізму.

Ідеї “африканського соціалізму” Л. Сенгора (Сенегал). Роль держави у розвитку і гармонізації суспільства.

Г. А. Насер про “демократичне, соціалістичне, кооперативне суспільство”.

Ідеї антиколоніалізму і “африканського соціалізму” К. Нкруме (Республіка Гана).

Політико-правові ідеї національно-визвольного руху в Латинській Америці.

Література [1–16]

Висновки

1. Еволюція політичної думки та еволюція політичної і правової реальності, суспільства, держави і права. “Вічні” і нові проблеми в історії вчень про державу і право.

2. Політичні ідеї про державну незалежність, державний суверенітет і побудову національних держав у незалежних державах — колишніх республіках СРСР.

Література [1–16]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет і метод історії зарубіжних політичних вчень.
2. Політичні погляди Конфуція.

3. Політичні погляди Мо-Цзи.
4. Погляди Демокріта на суспільство і державу.
5. Вчення Сократа про суспільство, державу і законність.
6. Політичні ідеї софістів у Стародавній Греції.
7. Проект ідеальної держави в діалозі Платона “Держава”.
8. Проект ідеальної держави в діалозі Платона “Заколи”.
9. Вчення Аристотеля про походження держави і права.
10. Політична сутність ідей Аристотеля, спрямованих на захист рабства і рабовласницької приватної власності.
11. Політичні ідеї стоїків у Стародавній Греції та Стародавньому Римі.
12. Вчення Цицерона про державу і право.
13. Вчення римських юристів про право і закон.
14. Політико-правові погляди Августина.
15. Політичні ідеї раннього християнства.
16. Вчення Фоми Аквінського про суспільство, державу і закони.
17. Політичні ідеї середньовічних єресів у Західній Європі.
18. Політичні погляди Марсилія Падуанського.
19. Політико-правові ідеї І. С. Пересветова.
20. Вчення Нікколо Макіавеллі про політику.
21. Нікколо Макіавеллі про форми державного правління — монархію, республіку.
22. Вчення Жана Бодена про політику і суверенітет держави.
23. Політичні ідеї Реформації (Мартін Лютер, Жан Кальвін).
24. Політичні ідеї утопічного соціалізму Томаса Мора.
25. Політичні ідеї утопічного соціалізму Томазо Кампанелі.
26. Політичне вчення Бенедикта Спінози.
27. Політична концепція захисту абсолютизму Томаса Гоббса.
28. Політичні та правові погляди Джона Лільберна.
29. Політичні ідеї утопічного соціалізму Джона Уїнстенлі.
30. Політичне вчення Дж. Локка про суспільство і державну владу.
31. Політико-правові погляди Ю. Крижанича.
32. Політичні ідеї обґрунтування абсолютизму у творах Феодана Прокоповича.
33. Політико-правові погляди В. М. Татищева.
34. Політична програма І. Т. Посошкова.
35. Політичні ідеї у правових поглядах Чезаре Беккарія.
36. Політико-правові вчення Вольтера.

37. Вчення Шарля Монтеск'є про політичну свободу і чинники, що впливають на характер законів.
38. Політичне обґрунтування класового компромісу в теорії Шарля Монтеск'є про розподіл влади.
39. Політичні погляди французьких матеріалістів XVIII ст. (Дідро, Гельвецій, Гольбах).
40. Вчення Ж.-Ж. Руссо про три ступені нерівності між людьми і походження держави.
41. Теорія народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо.
42. Політичні ідеї утопічного соціалізму у "Заповіті" Жана Мельє.
43. Політичні ідеї якобінців (Робесп'єр, Марат).
44. Політичні ідеї Т. Пейна.
45. Політичні погляди Т. Джефферсона.
46. Політично-правові погляди А. Гамільтона.
47. Вчення С. Ю. Десницького про суспільство і державу.
48. Політичне вчення О. М. Радищева.
49. Політичні ідеї Історичної школи права в Німеччині (Гюго, Савіньї, Пухта).
50. Вчення І. Канта про державу і право.
51. Вчення Ф. Гегеля про суспільство, державу і право.
52. Політико-правові ідеї буржуазного лібералізму Б. Костана.
53. Політико-правові ідеї буржуазного лібералізму Ієремії Бентама.
54. Політичні ідеї утопічного соціалізму К. А. Сен-Симона.
55. Політичні ідеї утопічного соціалізму Ш. Фур'є.
56. Політичні ідеї державно-правових реформ Р. Оуена.
57. Вчення Огюста Конта про державу і право.
58. Політико-правові погляди слов'янофілів і західників (Б. М. Чичерін).
59. Політичні ідеї в конституційних проектах М. Муравйова.
60. Політико-правові ідеї у проекті П. Пестеля "Руська Правда".
61. Політико-правові ідеї М. М. Сперанського.
62. Вчення А. І. Герцена про суспільство, державу і право.
63. Політичні погляди М. Г. Чернишевського.
64. Формування марксистської політико-правової теорії.
65. Питання держави і права в "Маніфесті Комуністичної партії" К. Маркса і Ф. Енгельса.
66. Політична концепція анархізму М. Штірнера.
67. Анархістська теорія соціальних реформ П. Прудона.
68. Анархістська теорія держави і права М. Бакуніна. Полеміка з марксистами.
69. Вчення Р. Ієрінга про право як захищений інтерес.
70. Політичне і правове вчення Г. Спенсера.
71. Політичне і правове вчення Л. Гумпловича.
72. Націоналізм, расизм і геополітика у правових вченнях А. Гобіно і Х. С. Чемберлена.
73. Політико-правова філософія Р. Штаммлера.
74. Політична концепція "волі до влади" Ф. Ніцше.
75. Ідеї "органічної" солідарності класів і соціальних груп у працях Еміля Дюркгейма і Леона Буржуа.
76. Анархістська теорія П. О. Кропоткіна.
77. Християнський анархізм "непротивлення" Л. М. Толстого.
78. Політичні ідеї Г. В. Плеханова.
79. Формування політичної теорії В. І. Леніна.
80. Вчення Леніна про державу, право і законність.
81. Політико-правова теорія солідаризму Леона Дюгі.
82. Політико-правова теорія нормативізму Ганса Кельзена.
83. Соціологічна теорія "живого права" Євгена Ерліха.
84. Політичне вчення Роско Паунда про право як основний засіб соціального контролю.
85. Психологічна теорія права Л. Петражицького.
86. Політичні ідеї в сучасних теоріях природного права.
87. Політико-правова ідеологія фашизму і неофашизму.
88. Політична теорія конвергенції (З. Бжезинський, П. Сорокін та ін.).
89. Політико-правові ідеї М. Ганді.
90. Три великих народних принципи Сунь Ятсена, їх еволюція і політико-правовий зміст.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Предмет і метод історії зарубіжних політичних вчень.
2. Методологічні проблеми історії політичних вчень.
3. Політичні ідеї у Стародавньому Китаї.
4. Політичні погляди Піфагора.
5. Вчення Геракліта про державу і право.
6. Вчення Сократа про суспільство, державу і законність.

7. Проекти ідеальної держави у Платона.
8. Вчення Аристотеля про походження держави і причинах державних переворотів.
9. Політичні і правові вчення римських юристів.
10. Вчення Цицерона про державу і право.
11. Політичні вчення стоїків.
12. Політичні погляди Августина.
13. Вчення Фоми Аквінського про державу і право.
14. Формування і розвиток політичних ідей раннього християнства.
15. Формування і розвиток мусульманських політичних ідей.
16. Політичні ідеї часів Київської Русі.
17. Вчення Нікколо Макіавеллі про державу і право.
18. Політичні і правові ідеї Реформації.
19. Вчення Жана Бодена про суверенітет держави.
20. Вчення Гуго Гроція про державу і право.
21. Політико-правові вчення Бенедикта Спінози.
22. Вчення Томаса Гоббса про державу і право.
23. Вчення Дж. Локка про державу і право.
24. Політичні погляди Дж. Лільберна.
25. Вчення Шарля Монтеск'є про розподіл влади.
26. Вчення Ж.-Ж. Руссо про причини нерівності між людьми і виникнення держави.
27. Теорія народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо.
28. Політичні погляди яacobінців.
29. Політичні погляди Симеона Полоцького і Юрія Крижанича.
30. Вчення С. Ю. Десницького про державу і право.
31. Політико-правове вчення О. М. Радищева.
32. Політико-правові ідеї Т. Джефферсона.
33. Демократичні ідеї Т. Пейна.
34. Вчення Іммануїла Канта про державу і право.
35. Політичні погляди А. І. Герцена.
36. Політичні погляди М. Г. Чернишевського.
37. Анархістська теорія М. Бакуніна.
38. Політична концепція Ф. Ніцше.
39. Вчення Ф. Гегеля про державу і право.
40. Політико-правові вчення марксизму.
41. Нормативістська теорія Ганса Кельзена.
42. Вчення Р. Ієрінга про інтереси у праві.
43. Теорія держави Л. Гумпловича.

44. Неокантианське вчення про право Штаммлера.
45. Соціологічна теорія права Євгена Ерліха.
46. Психологічна теорія права Л. Петражицького.
47. Політико-правова ідеологія фашизму.
48. Вчення Сунь Ятсена про три великих народних принципи.
49. Політичні погляди М. Ганді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Борисов Л. П.* История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — М., 2001.
2. *Ершиев А. А.* История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — К., 2001.
3. *История* политических и правовых учений / Под ред. С. Ф. Кечекьяна, Г. И. Федыкина. — 2-е изд. — М., 1960.
4. *История* политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсисянца. — М., 1983 (1988, 1995, 1999, 2002).
5. *История* политических и правовых учений. Домарксистский период: Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. — М.: Юрид. лит., 1991.
6. *История* политических и правовых учений / Под ред. О. Э. Лейста. — М., 1999, 2001.
7. *История* политических учений / Н. Н. Азаркин, В. Н. Левченко, В. Н. Мартыанов. — 2-е изд. — М.: Юристь, 1994.
8. *История* политических учений / Под ред. О. В. Мартышина. — 2-е изд. — М.: Юристь, 1996.
9. *История* политических учений / Под ред. проф. О. В. Мартышина. — М., 2002.
10. *История* политических и правовых учений: Хрестоматия / Под общ. ред. Г. Г. Демиденко. — Харьков: Факт, 1999.
11. *История* политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. О. Э. Лейста. — М., 2000.
12. *Мірошніченко М. І., Мірошніченко В. І.* Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. — К.: АТІКА, 2001.
13. *Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л.* Історія політичної думки. — К.: Основи, 1997.
14. *Шульженко Ф. П., Наум М. Ю.* Історія вчень про державу і право: Курс лекцій. — К.: Юрінком, 1997.

15. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Підручник. — К., 1999.
16. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. — К., 2001.

Додаткова

17. Азаркин Н. М. Монтескье (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1988.
18. Аль-Фараби. Афоризмы государственного деятеля // Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. — Алма-Ата, 1973.
19. Аль-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Аль-Фараби. Философские трактаты. — Алма-Ата, 1972.
20. Американские просветители: Избр. произведения: В 2 т. — М., 1958—1969.
21. Анархия и власть / Отв. ред. К. М. Андреев. — М.: Ин-т всеобщей истории РАН, 1992.
22. Андреева И. С. Проблема мира в западно-европейской философии. — М., 1975. — Гл. 4.
23. Аннерс Эрик. История европейского права. — М.: Наука, 1996.
24. Аристотель. Политика // Соч.: В 4 т. — М., 1984. — Т. 4.
25. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. — М., 1993. — Ч. I. Основоположники (Опост Конт, Карл Маркс).
26. Архашастра или наука политики. — М.; Л., 1959.
27. Бакунин М. А. Федерализм, социализм и антитеологизм. Государственность и анархизм // Философия. Социология. Политика. — М., 1989.
28. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. — М., 1939.
29. Бентам И. Избранные сочинения. — СПб., 1867. — Т. 1.
30. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. — М., 1990.
31. Бжезинский З. Большой провал. Агония коммунизма // Квинтэссенция: Философский альманах. — М., 1990.
32. Бонташ П. К., Прозорова Н. С. Томас Мор (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1983.
33. Боргош Ю. Фома Аквинский (Мыслители прошлого). — 2-е изд. — М., 1975.
34. Буржуазная философия конца и начала империализма. — М., 1977.
35. Бурлацкий Ф. М. Загадки и урок Никколо Макиавелли. — М., 1977.
36. Бухарин Н. И. Избранные труды. — Л.: Наука, 1988.
37. Вебер М. Избранные произведения. — М., 1990.
38. Волгин В. П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. — М., 1977.
39. Вышинский А. Я. Вопросы теории государства и права. — М., 1949.
40. Галактионов А. А., Никандров П. Ф. Русская философия IX—XIX вв. — 2-е изд., испр. и доп. — Л., 1989.
41. Галанза П. И. Учение Канта о государстве и праве. — М., 1960.
42. Гегель Г. В. Философия права / Авт. вступит, ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. — М., 1990.
43. Гегель Г. В. Политические произведения. — М., 1978.
44. Гелбрейт Д. К. Новое индустриальное общество. — М., 1969.
45. Герцен А. Полное собрание сочинений: В 9 т. — М., 1958.
46. Гессен В. М. Возрождение естественного права. — Санкт-Петербург, 1902.
47. Гладунов М., Митрофанов Б. Революционер, мыслитель, юрист (к 225-летию со дня рождения Робеспьера). — М., 1983.
48. Гоббс Т. Левиафан, или материя, формы и власть государства церковного и гражданского: В 2 т. — М., 1992. — Т. 2.
49. Графский В. Г. Бакунин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1985.
50. Графский В. Г. Государство и технократия. Историко-политическое исследование. — М., 1981.
51. Грацианский П. С. Десницкий (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1978.
52. Грацианский П. С. Политическая и правовая мысль России второй половины XVIII в. — М., 1984.
53. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права. — М., 1956.
54. Гультга А. В. Кант. — М., 1977.
55. Гумлович Л. Общее учение о государстве. — Санкт-Петербург, 1910.
56. Грахх Бабеф. Сочинения / Авт. вступ, ст. В. М. Далин. — М., 1976—1982. — Т. 2—4.
57. Деев Н. Н. Иеремия Бентам // Политическая деятельность. — М., 1979.
58. Деев Н. Н. Политические взгляды американских федералистов // Из истории политических учений. — М., 1976.

59. *Декларации* прав человека и гражданина 1789 и 1793 гг. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Под ред. З. М. Черниловского. — М., 1984. — С. 207–209, 234–236.
60. *Десницкий С. Е.* Слово о прямом и ближайшем способе к научению юриспруденции. О натуральной юриспруденции // Русская философия собственности (XVIII–XX). — СПб.: Ганза, 1993.
61. *Джефферсон Г.* Автобиография. Заметки о штате Виргиния. — Л., 1990.
62. *Джефферсон Т.* О демократии. — Л., 1992.
63. *Дигесты* Юстиниана: Избр. фрагменты / Пер. и примеч. И. С. Петеревского. — М., 1984.
64. *Древнекитайская философия*: Собр. текстов: В 2 т. — М., 1972. — Т. 1; 1973. — Т. 2.
65. *Дунаевский В. А., Кучеренко Г. С.* Западноевропейский утопический социализм в работах советских историков. — М., 1981.
66. *Дюги Л.* Общество, личность, государство. — СПб., 1909.
67. *Дюги Л.* Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства. — М., 1909.
68. *Дюркгейм Э.* Метод социологии. — М., 1991.
69. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. — М., 1991.
70. *Егоров С. А.* Конституционализм в США: политико-правовые аспекты. — М., 1993.
71. *Егоров С. А.* Политическая юриспруденция в США. — М., 1989.
72. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве. — М., 1908.
73. *Еллинек Г.* Социально-этическое значение права, неправды, наказания. — М., 1910.
74. *Энгельс Ф.* Анти-Дюринг // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори.
75. *Энгельс Ф.* Бакуністи за роботою // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 18.
76. *Энгельс Ф.* Положення робітничого класу в Англії // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 2.
77. *Энгельс Ф.* Походження сім'ї, приватної власності і держави // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 21.
78. *Энгельс Ф.* Про авторитет // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 41.
79. *Энгельс Ф.* Розвиток соціалізму від утопії до науки // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 19.
80. *Зайченко Г. А.* Джон Локк (Мыслители прошлого). — М., 1973.
81. *Золотухина Н. М.* Иосиф Волоцкий (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1981.
82. *Золотухина Н. М.* Развитие русской средневековой политико-правовой мысли. — М., 1985.
83. *Зорькин В. Д.* Позитивистская теория права в России. — М., 1978.
84. *Зорькин В. Д.* Политические взгляды Никколо Макиавелли // Вести. Моск. ун-та. Право. — 1969. — № 6.
85. *Зорькин В. Д.* Чичерин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1984.
86. *Зотов А. Ф., Мельвилль Ю. К.* Буржуазная философия середины XIX — начала XX века. — М., 1988.
87. *Иеринг Р.* Борьба за право. — М., 1991.
88. *Избранные* юридические произведения прогрессивных русских мыслителей второй половины XVIII в. — М., 1959.
89. *Исаев И. А.* Политико-правовая утопия в России. Конец XIX — начало XX вв. — М., 1991.
90. *История* буржуазного конституционализма XIX в. / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. — М., 1986.
91. *История* политических и правовых учений. Древний мир. — М.: Наука, 1985.
92. *История* политических и правовых учений XIX в. / Отв. ред. В. С. Нерсесянц. — М., 1993.
93. *История* политических и правовых учений XVII–XVIII вв. — М.: Наука, 1989.
94. *История* политических и правовых учений. Средние века и Возрождение. — М.: Наука, 1986.
95. *Каленский В. Г.* Мэдисон (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1981.
96. *Кампанелла.* Город Солнца. — М.; Л., 1954.
97. *Кант И.* К вечному миру // Соч. — М., 1966. — Т. 6.
98. *Кант И.* Метафизика нравов: В 2 ч. Ч. I. Метафизические начала учения о праве // Соч. — М., 1965. — Т. 4, ч. II.
99. *Каутский К.* Предшественники новейшего социализма. — М.; Л., 1925. — Т. II.
100. *Кельзен Г.* Чистое учение о праве: Сб. переводов. — М., 1987. — Вып. 1; 1988. — Вып. 2.
101. *Ковалевский М. М.* Демократия и ее политическая доктрина. — Санкт-Петербург, Вып. 1–2 (лекции 1912–1913 гг.).
102. *Кодлова Н. Ю.* Буржуазные учения о федерализме XVIII–XIX вв. — М., 1988.

103. *Козлихин И. Ю.* История политических и правовых учений. Новое время: от Макиавелли до Канта. — СПб., 2002.
104. *Кон И. С.* Позитивизм в социологии. — Л., 1964.
105. *Конт О.* Дух позитивной философии. — СПб., 1910.
106. *Конт О.* Общий обзор позитивизма. — СПб., 1912—1913. — Т. 1—3. Родоначальники позитивизма. — Вып. IV—V.
107. *Коркунов Н. М.* История философии права. — СПб., 1915.
108. *Котляревский С. А.* Власть и право. Проблемы правового государства. — М., 1915.
109. *Кочерга Б. Н.* Социальный оборотень у власти: Что не предвидел К. Маркс и не смог доказать М. Джилас? — Симферополь, 1990.
110. *Кривушин Л. Т.* Проблема государства и общества в домарксистской мысли (Историко-социологические очерки). — Л., 1978.
111. *Крижанич Ю.* Политика. — М., 1887.
112. *Критика идеологии нефашизма.* — М., 1976.
113. *Кропоткин П. А.* Великая Французская революция. 1789—1793. — М., 1979.
114. *Кропоткин П. А.* Современная наука и анархия // Хлеб и воля. Современная наука и анархия. — М., 1990.
115. *Круглашов А. М.* Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова. — Чернівці, 2000.
116. *Кружлое С. М.* Критика філософії дрібно-буржуазного анархізму Герберта Маркузо. — К., 1975.
117. *Кузнецов В. Н.* Немецкая классическая философия второй половины XVIII — начала XIX века. — М., 1989.
118. *Кузнецов Э. В.* Философия права в России. — М., 1989.
119. *Куприц Н. Я.* Ковалевский (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1978.
120. *Лазарев В. В., Чаадаев Л. Я.* Из истории политической и правовой мысли. — М., 1985.
121. *Лейст О. Э.* Вопросы государства и права в трудах социалистов-утопистов XIV—XVII веков. — М., 1966.
122. *Лейст О. Э.* Политическая идеология утопических социалистов во Франции в XVIII в. — М., 1972.
123. *Лейст О. Э.* Учение Спинозы о государстве и праве. — М., 1960.
124. *Ленин В. И.* Держава і революція // Повне збір. творів. — Т. 33.
125. *Ленин В. И.* Лист в Політбюро ЦК РКП(б) (Молотову для членів Політбюро) від 18.03.1922 // Повне збір. творів. — Т. 45.
126. *Ленин В. И.* Про двовладдя // Повне збір. творів. — Т. 31.
127. *Ленин В. И.* Про диктатуру пролетаріату // Повне збір. творів. — Т. 39.
128. *Ленин В. И.* Про право націй на самовизначення // Повне збір. творів. — Т. 24.
129. *Ленин В. И.* Промова про обман народу лозунгами свободи і рівності // Повне збір. творів. — Т. 38.
130. *Локк Д.* Избранные философские произведения: В 2 т. — М., 1960. — Т. 2.
131. *Луковская Д. И.* Социологическое направление во французской теории права. — Л., 1972.
132. *Марченко Н. М.* Политические теории права. — Л., 1972.
133. *Мабли Г.* О Законодательстве или принципы законов // О правах и обязанностях гражданина: Избр. произведения. — М.; Л., 1950.
134. *Макиавелли Н.* Государь. — М., 1990.
135. *Макиавелли Н.* Избранные сочинения. — М., 1982.
136. *Малинин В. А.* История русского утопического социализма (от зарождения до 60-х годов XIX в.). — М., 1977.
137. *Мамут Л. С.* Карл Маркс как теоретик государства. — М., 1979.
138. *Мамут Л. С.* Образ государства в доктрине анархизма (“Единственный и его собственность” Макса Штирнера) // Историко-правовые исследования: проблемы и перспективы. — М., 1982.
139. *Мамут Л. С.* Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период. — М., 1989.
140. *Манфред А. З.* Великая Французская революция. — М., 1983.
141. *Манфред А. З.* Три портрета эпохи Великой Французской революции. — М., 1978.
142. *Маркс К.* Злиденність філософії // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 4.
143. *Маркс К.* К критике гегелевской философии права. Введение // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. — Т. 1.
144. *Маркс К.* Конспект книги М. Бакуніна “Державність і анархія” // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 18.
145. *Маркс К., Энгельс Ф.* Німецька ідеологія // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 3.
146. *Маркс К., Энгельс Ф.* Маніфест Комуністичної партії // К. Маркс, Ф. Энгельс. Твори. — Т. 4.
147. *Марксистско-ленинское* учение о государстве и праве. История развития и современность. — М., 1977.

148. *Марченко Н. М.* Политические теории и политическая практика в развитых капиталистических странах. — М., 1992.
149. *Марчук В. П.* “Свободное право” в буржуазной юриспруденции. Критика концепции Е. Эрлиха. — К., 1997.
150. *Марчук В. П.* Соціологічні теорії права в Німеччині: Історія і сучасність. — Чернівці, 1998.
151. *Машков А. Д.* Проблемы держави і бюрократії у політико-правових концепціях М. О. Бакуніна і П. О. Кропоткіна: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1996.
152. *Мееровский Б. В.* Гоббс (Мыслители прошлого). — М., 1975.
153. *Мирзаев С. Б.* Полибий (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1986.
154. *Монтескье Ш.* Избранные произведения. — М., 1955.
155. *Мор Т.* Утопия. — М., 1978.
156. *Морелли.* Кодекс природы, или истинный дух ее законов. — М., 1956.
157. *Муравьев Н. М.* Проект Конституции // Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. — М., 1951. — Т. 1. — С. 295—329.
158. *Нарский И. С.* Кант (Мыслители прошлого). — М., 1976.
159. *Нахов И. М.* Философия киников. — М., 1982.
160. *Нерсеяню В. С.* Гегелевская философия права. — М., 1974.
161. *Нерсеяню В. С.* Гегель (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
162. *Нерсеяню В. С.* Личность и государство в политико-правовой мысли (Из истории идей). — М., 1980.
163. *Нерсеяню В. С.* Платон (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1984.
164. *Нерсеяню В. С.* Политические учения Древней Греции. — М., 1979.
165. *Нерсеяню В. С.* Сократ. — М., 1977; 2-е изд. — М., 1980.
166. *Ницше Ф.* Сочинения: В 2 т. — М., 1990.
167. *Общественная мысль в России XIX века.* — Л., 1986.
168. *Овсянников М. Ф.* Гегель (Мыслители прошлого). — М., 1971.
169. *Оксиганов Э. Н.* Политическая теория Макса Вебера. — Рига, 1985.
170. *Оуэн Р.* Избранные сочинения. — М.; Л., 1950. — Т. I—II.
171. *Пашуканис Е. Б.* Общая теория права и марксизм // Избранные произведения по общей теории права и государства. — М., 1980.
172. *Пейн Т.* Избранные сочинения. — М., 1959.
173. *Пестель П. И.* Русская Правда // Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. — М., 1951. — Т. II. — С. 73—162.
174. *Печатнов В. О.* Гамильтон и Джефферсон. — М., 1984.
175. *Пионтковский А. А.* Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория. — М., 1963.
176. *Пирумова Н. М.* Александр Герцен. Революционер, мыслитель, человек. — М., 1989.
177. *Пирумова Н. М.* Социальная доктрина М. А. Бакунина. — М., 1990.
178. *Платон.* Государство // Соч.: В 3 т. — М., 1971. — Т. 3. — Ч. 1.
179. *Платон.* Законы // Соч.: В 3 т. — М., 1972. — Т. 3. — Ч. 2.
180. *Плеханов Г. В.* Избранные философские произведения. — М., 1956.
181. *Посошков И.* Книга о скудности и богатстве и другие сочинения. — М., 1951.
182. *Прозорова Н. С.* Политические и правовые взгляды Лильберна. — М., 1960.
183. *Прозорова Н. С.* Борьба К. Маркса и Ф. Энгельса против анархизма. — М., 1960.
184. *Прозорова Н. С. П. И. Пестель:* Конституционный и другие законодательные проекты. — Запорожье, 2000.
185. *Прокопович Ф.* Правда воли монаршей. — М.; Л., 1953.
186. *Прудон П. Ж.* Французская демократия. — СПб., 1907.
187. *Прудон П. Ж.* Что такое собственность? Или исследование о принципе права и власти. — М., 1919.
188. *Радищев А. Н.* Избранные сочинения. — М.: Госполитиздат, 1952.
189. *Разумович Н. Н.* Политическая и правовая культура. Идеи и институты Древней Греции. — М., 1989.
190. *Ракитская И. Ф.* Политическая мысль итальянского Возрождения. Гуманизм конца XIV—XV веков. — Л., 1984.
191. *Рейснер М. А.* Право. Наше право. Чужое право. Общее право. — Л., 1925.
192. *Робеспьер М.* Революционная законность и правосудие. Статьи и речи. — М., 1959.
193. *Руссо Ж.-Ж.* Трактаты. — М., 1969.
194. *Сапрыкин Ю. М.* Политическое учение Гаррингтона. Из истории идейно-политической борьбы в годы английской буржуазной революции XVII века. — М., 1975.

195. *Сатышев В. Е.* Политико-правовые учения в Англии в эпоху буржуазной революции XVII века. — М., 1985.
196. *Сен-Симон.* Избранные сочинения. — М.; Л., 1948. — Т. I—II.
197. *Скрытилев Е. А.* Добролюбов (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1988.
198. *Скрытилев Е. А.* Чернышевский (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
199. *Согрин В. В.* Основатели США: исторические портреты. — М., 1983.
200. *Соколов В. В.* Средневековая философия. — М., 1979.
201. *Спенсер Г.* Основания социологии. — СПб., 1898. — Т. I—II.
202. *Спенсер Г.* Социальная статика. — СПб., 1906.
203. *Спенсер Г.* Справедливость. — СПб., 1898.
204. *Сперанский М. М.* Проекты и записки. — М.; Л., 1961.
205. *Спиноза Б.* Избранные произведения: В 2 т. — М., 1957. — Т. 2.
206. *Стучка П. И.* Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. — Рига, 1964.
207. *Татищев В. Н.* Избранные произведения. — Л., 1979.
208. *Таукелев А. Н., Сапаргалиев Г. С.* Государственно-правовые взгляды Аль-Фараби. — Алма-Ата, 1975.
209. *Темное Е. И.* Макиавелли (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1979.
210. *Ткачев Б. Н.* Избранные сочинения. — М., 1993.
211. *Токвиль А.* Демократия в Америке. — М., 1992.
212. *Тонких В. А., Ярецкий Ю. Л.* История политической и правовой мысли России. — М., 1999.
213. *Троцкий Л. Д.* К истории русской революции. — М., 1990.
214. *Троцкий Л. Д.* Портреты революционеров. — М., 1991.
215. *Туманов В. А.* Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве. — М., 1971.
216. *Ударцев С. Ф.* Кропоткин (Из истории политической и правовой мысли). — М., 1989.
217. *Ударцев С. Ф.* Политическая и правовая теория анархизма в России: история и современность. — Алматы, 1994.
218. *Уинапенли Д.* Закон свободы // Избранные памфлеты. — М.; Л., 1950.
219. *Утченко С. Л.* Политические учения Древнего Рима. III—I вв. до н. э. — М., 1977.
220. *Фурье Ш.* Избранные сочинения. — М.; Л., 1951—1954. — Т. I—IV.
221. *Харц Л.* Либеральная традиция в Америке. — М., 1993.
222. *Цицерон.* Диалоги. О государстве. О законах. — М., 1966.
223. *Чаадаев П. Я.* Философические письма // Статьи и письма. — М., 1989.
224. *Чанышев А. Н.* Начало философии. — М., 1982.
225. *Чернышевский Н. Г.* Полное собрание сочинений: В 15 т. — М., 1950.
226. *Четвернин В. А.* Современные концепции естественного права. — М., 1988.
227. *Чибиряев С. А.* Великий русский реформатор. Жизнь, деятельность, политические взгляды М. М. Сперанского. — М., 1989.
228. *Чичерин Б. Н.* Собственность и государство // Русская философия собственности (XVIII—XX). — СПб.: Ганза, 1993.
229. *Чичерин Б. Н.* Философия права. — М., 1900.
230. *Шпенглер О.* Закат Европы. — М.: Мысль, 1993.
231. *Штаммлер Р.* Сущность и задачи правоведения. — СПб., 1908.
232. *Штирнер М.* Единственный и его собственность. — СПб., 1907; Харьков, 1994.
233. *Яхин Р. Х.* Государственно-правовые взгляды П. И. Пестеля. — Казань, 1961.
234. *Ячевский В. В.* Общественно-политические и правовые взгляды Л. Н. Толстого. — Воронеж, 1983.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень”	4
Зміст дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень”	5
Питання для самоконтролю	18
Теми контрольних робіт	21
Список літератури.....	23

Відповідальний за випуск   *Н. В. Медведєва*
Редактор   *В. Є. Коломієць*
Комп’ютерне верстання   *А. П. Нечиторук*

Зам. № ВКЦ-4985

Формат 60×84/₁₆. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний. Наклад 50 пр.
Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП
ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008*
Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»